

ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАЦИ ЖИВОТА У ЗАЈЕДНИЦИ ЗА ОСОБЕ СА ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ

*Слађана Васојевић**, *Фадилъ Еминовић***
*Радмила Никић***

*Дом за децу и омладину ометену у менталном развоју, Сремчица

**Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

На прелиминарно одређење предмета овог истраживања утицала су недовољна научна сазнања из области квалитета живота домских корисника који су напустили овај модел друштвене подршке и наставили живот у отвореној заједници. У овом научном раду приказани су резултати истраживања које је вршено током 2008. године у Србији у установама резиденцијалног типа и алтернативним моделима помоћи и подршке. Предмет овог рада је усмерен ка утврђивању квалитета живота особа са интелектуалном ометеношћу у Србији проценом субјективних и објективних показатеља. У овом раду дефинисани су процес деинституционализације социјалне заштите, услуга стамбених заједница као и институционални модел помоћи и подршке за особе са интелектуалном ометеношћу.

Основна претпоставка овог истраживања је да услуга стамбених заједница почива на људским правима, промовише партиципацију, слободу учешћа и преузимања одговорности за квалитет властитог живота, те да представља адекватан облик помоћи и подршке особама са интелектуалном ометеношћу.

У резултатима истраживања наведени су кључни показатељи који живот у отвореној заједници за особе са интелектуалном ометеношћу одређују као могућ и неопходан: ставови стручних радника, квалитет подршке уже социјалне мреже, субјективна перцепција особа са интелектуалном ометеношћу о квалитету свог живота. У закључку рада истакнуте су предности живота у заједници за ову друштвену групу и наведени недостаци традиционалног модела заштите.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Стамбене заједнице, интелектуална ометеност, деинституционализација*

УВОД

Промена у схватању концепта инвалидности, утиче на развој нових облика заштите. Сведоци смо позитивних промена које се полако али сигурно дешавају на пољу афирмације ванинституционалних модела помоћи и подршке особа са интелектуалном ометеношћу. Потреба за унапређењем облика заштите усмерених ка отвореној заједници проистиче из неискоришћености потенцијала које она нуди.

У Србији се током последњих година развио модел стамбених заједница као ванинституционални модел помоћи и подршке за особе са интелектуалном ометеношћу. Овај модел подржава живот у отвореној заједници и развио се за кориснике који напуштају институционални модел живота. Улога стамбених заједница је усмерена ка превенцији институционализације и деинституционализације социјалне заштите. Деинституционализација подразумева редуковање броја примљених у институције, развој алтернативних друштвених модела подршке, враћање у друштво оних особа које су способне функционисати у мање спутавајућуј околини, као и реформу јавних установа како би се побољшао квалитет пружене заштите. Уместо великих, дислоцираних установа, у локалним заједницама се оснивају интегрални облици смештаја, третмана и запошљавања особа са интелектуалним тешкоћама.¹

Рационализацијом институционалног смештаја и трансформацијом постојећих установа могуће је усмерити расположива средства у развој услуга у заједници које подржавају живот у природном окружењу, при чему би смештај у установе био крајње рестриктивна мера која би се примењивала искључиво када је то у најбољем интересу корисника (Бркић; 2006:54).

Основно право сваког човека је право на живот у заједници које је утемељено у свим међународним документима за заштиту људских права. Међутим, дуго низ година проблеми особа са интелектуалном ометеношћу били су неоправдано занемаривани и сматрани проблемом мање важности и значаја. Такав став заузимали су политички представници, званичници из научне и стручне јавности. Томе је допринела неповољна друштвено економска ситуација, ратна збивања на простору наше земље која су била праћена разарањима и миграцијом становништва. Потенцијали друштвене заједнице који би се манифестовали кроз предузимање конкретних акција за промену и побољшање поло-

¹ Братковић Д.(2006) : Модели скрби у свијетлу људских права особа са интелектуалним тешкоћама, Мобилизација и развој заједнице, Акцијско истраживање у Хрватској, Загреб;

жаја маргинализованих деловали су јако сиромашно и неразвијено. У раду са особама са интелектуалном ометеношћу примењивали су се модели рада који су у поређењу са социјалном праксом западних земаља деловали превазиђено и у супротности са општеприхваћеним принципима поштовања људске личности, достојанства и индивидуализације.

Није редак случај да нове идеје које су у супротности са традиционалним теоријским и практичним решењима наиђу на отпор или пак апсолутно негирање њеног значаја. Разлози могу бити различити и варирати у распону од реално присутних недостатака до одбацујућег става заснованог на незнању и страху од промена. Становање уз подршку као вид помоћи и подршке особама са менталном ретардацијом на нашим просторима је релативно новијег датума. Из тог разлога не постоје истраживања која би дала процену квалитета услуга коју нуди овај облик заштите.

Предмет нашег истраживања је утврђивање предности живота у отвореној заједници за особе са интелектуалном ометеношћу проценом субјективних и објективних показатеља квалитета живота корисника у стамбеним заједницама.

Основна хипотеза нашег истраживања је да услуга стамбених заједница почива на људским правима, промовише партиципацију, слободу учешћа и преузимања одговорности за квалитет властитог живота, те да представљају адекватан облик помоћи и подршке особама са интелектуалном ометеношћу.

Претпоставили смо да садржај преосталих способности одређује степен неопходне помоћи и подршке особама са интелектуалном ометеношћу.

Претпоставили смо да становање уз подршку особа са лаком и умереном интелектуалном ометеношћу захтева мањи степен стручне помоћи и подршке, те је најадекватнији облик становања онај који је организован у отвореној заједници.

Становање уз подршку особа са тежом и тешком интелектуалном ометеношћу захтева већи степен стручне помоћи и подршке, те је најадекватнији облик становања онај који је организован у непосредном окружењу установе за смештај корисника.

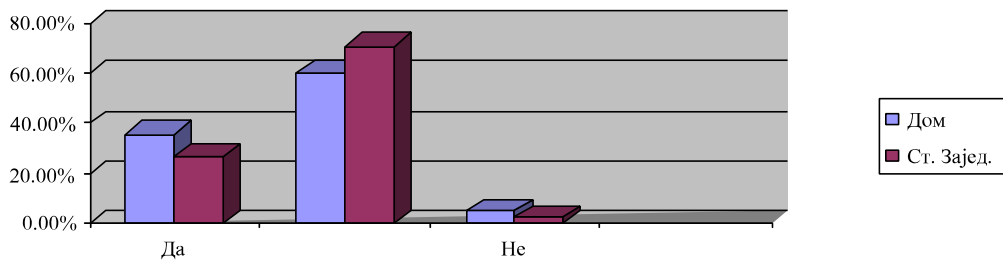
Истраживањем је обухваћено 45 стручних радника: дефектолога, социјалних радника и психолога. Такође, истраживањем су испитани ставови 161 особе са интелектуалном ометеношћу подељених у три групе: I групу - чине 82 особе са менталном ретардацијом које се налазе у институционалном моделу; II група - 43 корисника стамбених заједница које се налазе у непосредном окружењу дома, просторно и

организационо су одвојене од дома и чине полуинституционални модел помоћи и подршке; III групу - чине 36 особа са менталном ретардацијом које се налазе у посебним стамбеним заједницама у отвореној друштвеној заједници.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

1.1. Стамбене заједнице - предности и недостаци

Приказом резултата о предностима и недостацима стамбених заједница, са становишта стручних радника и корисника који живе у њима, покушаћемо да разјаснимо дилеме о могућностима и ограничењима овог модела помоћи и подршке за особе са интелектуалном ометеношћу.

Графикон 1. Стамбена заједница/дом у социјалној интеграцији корисника/мишљење стручних радника

Да је стамбена заједница адекватна животна средина за особе са интелектуалном ометеношћу слаже се 27,7% стручњака док за 35,6% стручних радника то предност даје институционалном смештају. Међутим, стручни радници у највећем проценту се залажу за делимични успех и једног и другог облика заштите. Само 2,2% анкетираних сматра да стамбена заједница не помаже у интеграцији својих корисника, односно 4,4% да ту функцију не остварује дом.

Анализом добијених одговора стручних радника о предностима и недостацима стамбених заједница можемо наслутити присутне разлике између институционалног и отвореног модела помоћи и подршке.

Табела 1. Проблеми социјалне интеграције корисника у домовима

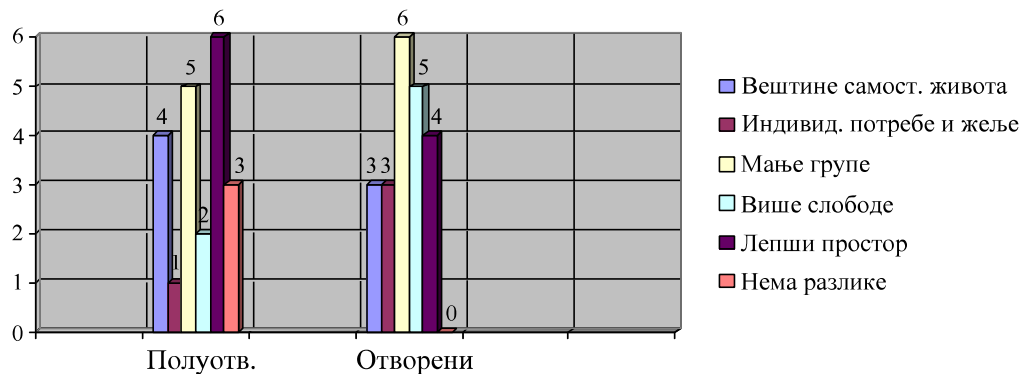
Најчешће образложење/ мишљење стручних радника:	
- специфичне карактеристике	11 (24,4%)
- стереотипност и једнообразност активности	6 (13,3%)
- непостојање планске припреме за отпуст	3 (6,7%)
- ретке вандомске активности	2 (4,4%)
- непотпуна социјализација	2 (4,4%)
- не знам	21 (46,7%)

Највећи број стручних радника (24,4%) издваја карактеристике интелектуалног хендикепа као проблем који ремети успешнију социјалну интеграцију домских корисника. У мањем броју стручни радници сматрају да проблеми у самој организацији рада и активности у домовима отежавају социјалну интеграцију својих корисника. Као најзначајнији проблеми се наводе: стереотипност и једнообразност активности; непостојање планске припреме за отпуст; ретке вандомске активности, непотпуна социјализација.

Табела 2. Предности стамбених заједница у односу на домски смештај према мишљењу стручних радника

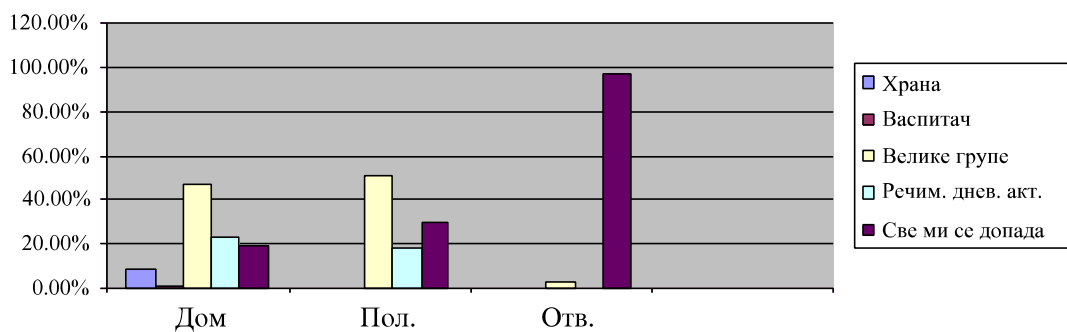
Предности стамбених заједница/ мишљење стручних радника	
природност животног амбијента	15 (33,3%)
породични модел социјално-васпитног рада	10 (22,2%)
разноврсност животних искустава	18 (40,0%)
слобода и одговорност	18 (40,0%)
већа самосталност и независност	13 (28,9%)
јачање личних капацитета	15 (33,3%)

Најчесталији одговори на основу којих су стручни радници навели предности стамбених заједница су: разноврсност животних искустава 40,0%, слобода и одговорност 40,0%, природност животног амбијента 33,3%, јачање личних капацитета 33,3%, већа самосталност и независност 28,9% као и породични модел социо-васпитног рада 22,2%.

Графикон 2. Предности стамбених заједница према мишљењу корисника

Испитивањем ставова особа са интелектуалном ометеношћу које живе у полуотвореном и отвореном моделу помоћи и подршке можемо видети да се они у својој суштини поклапају са мишљењем стручних радника о предностима ових модела организовања. Мањи број корисника који живи у лепшем простору, који има више слободе да задовољи своје потребе и жеље унапређујући своје способности кроз учење нових вештина је начин на који корисници стамбених заједница отвореног модела дефинишу свој начин живота.

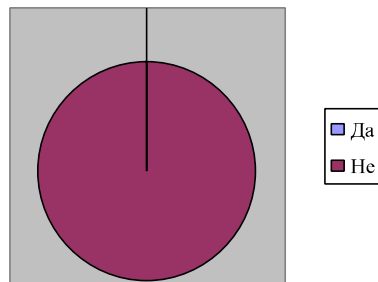

Графикон 3. Шта се не допада у постојећем моделу / мишљење корисника

Сви корисници стамбених заједница у отвореном моделу изузев једног су одговорили да им се све допада. Особе са интелектуалном ометеношћу које се налазе на институционалном смештају запажају све оне проблеме које наводе и стручни радници: велике групе, стереотипност дневних активности, једнолична храна. Међутим, одговори добијени од корисника полуинституционалног смештаја наводе на раз-

мишљање. Полуотворени модел је модел стамбеног организовања који по својој организацији живота и рада треба да се разликује од класичног домског смештаја. По својој намени овај модел би требао да има две функције: да припреми кориснике за отпуст из установе у отворену заједницу, или да буде сталан облик помоћи и подршке за кориснике за које се процени да је он најадекватнији. Из приказаних резултата видимо да се овај модел не разликује битније од домског смештаја, према процени његових корисника. Особе са интелектуалном ометеношћу ии даље у великом проценту препознају велике групе и стереотипност дневних активности као проблем у овом моделу.

Непосредну потврду о значају стамбених заједница у задовољавању основних потреба својих корисника можемо добити и анализом резултата добијених на питање да ли им се допада то што живе у дому, односно у полуотвореном и отвореном моделу.

Графикон 4. Да ли би се вратио да живиш у дом

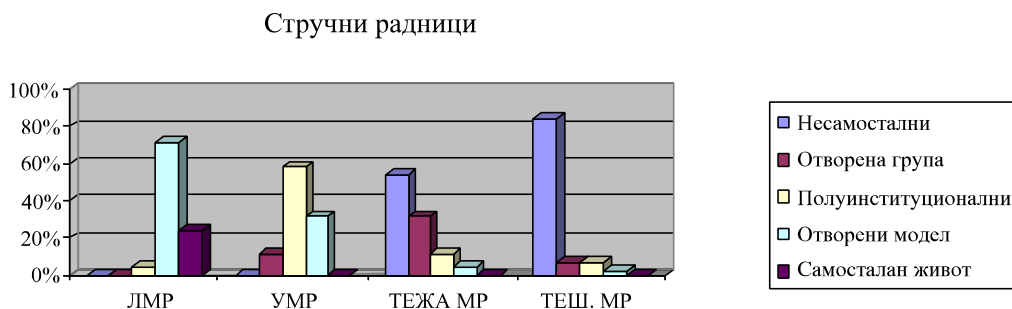
Можда ће нам у решавању дилеме да ли је стамбена заједница адекватан модел помоћи и подршке за особе са интелектуалном ометеношћу помоћи сами корисници. Податак да се ниједан корисник полуинституционалног и отвореног модела не би никад више вратио у дом говори сам за себе. Присутни недостаци нарочито у полуотвореном моделу треба да нас усмери ка његовом унапређењу а не негирању његовог значаја.

1.2. Модел стамбеног организовања према потребама корисника

Стручни радници су се одлучивали за пет понуђених облика становања за особе са интелектуалном ометеношћу:

- Немогућност самосталног живота- свеобухватна и интензивна помоћ и подршка у оквиру домских група;

- Отворена група- у мањем интензитету пружена помоћ и подршка у домским групама, при чему је становање организовано у дому али не у облику класичних домских група, већ са посебном организацијом живота и рада;
- Полуинституционални модел - посебне стамбене јединице у непосредном окружењу дома, са ограниченом и повременом подршком од стране стручних радника;
- Стамбене заједнице отвореног модела – пружена помоћ и подршке стручних радника је повремена и ограничена, стом разликом у односу на полуинституционални модел што је становање организовано у отвореној заједници;
- Самосталан живот – живот у отвореној заједници без помоћи и подршке стручних радника.

Графикон 5. Модел живота у зависности од способности корисника

Највећи број стручних радника (71,2%) сматра да особе са лако м интелектуалном ометеношћу треба да живе у отвореном моделу стим да 24,4% сматра да су ове особе способне за самосталан живот без помоћи и подршке стручних радника.

Особе са умереном интелектуалном ометеношћу према процени стручних радника нису способне за самосталан живот али 31,1% сматра да је је живот ових особа у отвореној заједници могућ. Полуинституционални модел је за ове кориснике најадекватнији за 57,7% анкетираних.

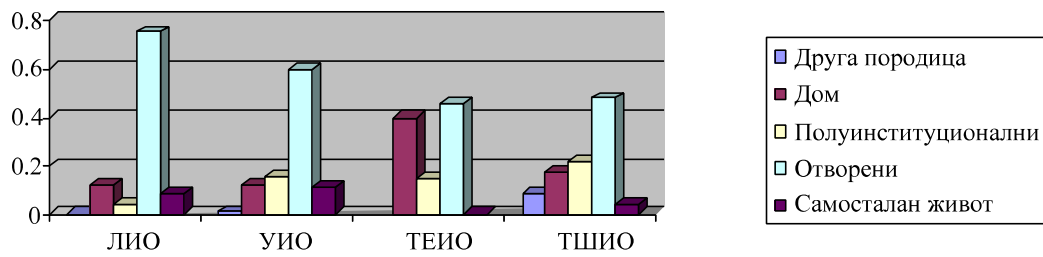
Немогућност самосталног становања за особе са тешком (53,3%) и тежом интелектуалном ометеношћу (84,4%) креира и начин живота ових особа. Најадекватнији модел живота за особе са тежом интелектуалном ометеношћу је отворена група (31,1%) и полуинституционални модел (11,1%). Могућност живота у отвореној заједници је према

процени стручних радника могућ и за особе са тежом интелектуалном ометеношћу (4,4%).

Особе са тешком интелектуалном ометеношћу су према мишљењу стручних радника не самостални па им је из тог разлога потребна стална и свеобухватна помоћ и подршка у домским групама (84,4%). Само мали број стручних радника сматра да је за ове кориснике најбољи модел живота у отвореним групама (6,7%) и полуинституционалном моделу помоћи и подршке (6,7%).

На основу приказаних резултата истраживања можемо закључити да се стручни радници у одабиру облика заштите првенствено руководе способности који проистичу из категорија корисника.

Корисници

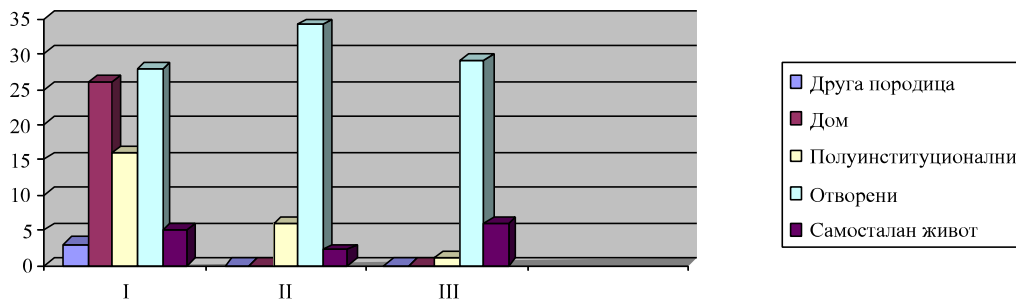

Графикон 6. Модел живота према потребама корисника

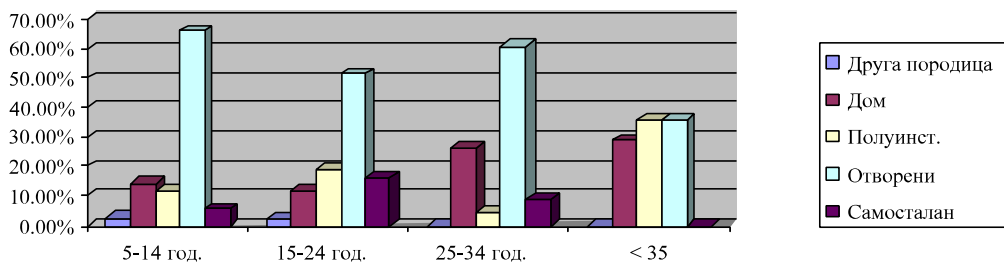
Особе са лаким интелектуалном ометеношћу у 75% виде свој живот у заједници и као самосталан модел живот (8,3%). Мањи број (12,5%) би остао да живи у дому док би се за полуинституционални модел помоћи и подршке одлучио само један корисник. Слична је ситуација и код особа са умереном интелектуалном ометеношћу (отворени модел 59,6% и самосталан живот 11,2%). Иако је домски смештај код корисника са тежом интелектуалном ометеношћу заступљен у већем проценту у односу на претходне две категорије (40%) и даље је живот у отвореној заједници најзаступљенији одговор (45,5%).

На графикону 7 можемо видети да је отворени модел идеал ка коме теже све особе са интелектуалном ометеношћу. Корисници који се већ налазе у стамбеним заједницама желе да свој начин живота задрже стим да постоји тежња ка самосталном животу једног броја корисника. Полуинституционалним моделом нису задовољни корисници који се налазе у њему зато што само 14,2% жели да ту остане док 80% сматра да је њихово место у отвореној заједници, са подршком или без

ње (4,8%). Иако је висок проценат оних корисника институционалног смештаја који жели да промени свој положај путем одласка у полуотворен (20,5%) и отворени модел (35,9%) и даље висок проценат корисника 33,3% не жели да промени свој положај. Једна од претпоставки је да дужина боравка утиче на облик помоћи и подршке за особе са интелектуалном ометеношћу.

Графикон 7. Међусобно упоређивање резултата корисника домског, полуинституционалног и отвореног модела

Графикон 8. Дужина боравка и модел помоћи и подршке

Отворени модел помоћи и подршке у највећем проценту је присутан као могућност живота за особе са интелектуалном ометеношћу. Изузетак је категорија корисника који су најдуже боравили у институционалном смештају, који прихватају и полуинституционални и отворени модел са 35,7%. На пример, корисници који су били најкраће на институционалном смештају би и даље остале у дому у само 14,5%. Уколико би оне боравиле у истом моделу још 20 година 28,6% не би био спреман да промени овај облик живота и рада. Са већом дужином боравка особе са интелектуалном ометеношћу се у већем проценту одлучују за домски смештај.

Приказом резултата о међусобној повезаности дужине боравка и избором модела живота од стране самих корисника можемо предположити да што је дужи боравак у институционалном смештају већа је могућност равоја пасивности корисника који се из тих разлога не одлучују за отворање моделе помоћи и подршке.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основи приказаних резултата истраживања можемо да закључимо да садржај преосталих способности одређује степен неопходне помоћи и подршке особама са интелектуалном ометеношћу. Полазна претпоставка да је за особе лако и умерено интелектуално ометеношћу адекватан отворен модел стамбеног организовања а за особе са тежом и тешком интелектуално ометеношћу полуотворени модел може се посматрати и са аспекта стручне процене, потреба и жеља самих корисника. Стручни радници препознају квалитете које особе са интелектуално ометеношћу имају па у складу са нивоом помоћи и подршке која им је потребна и формирају моделе. Према резултатима истраживања особе са интелектуално ометеношћу су спремне да мењају свој положај и да се укључе у живот заједнице. Такође, промену модела помоћи и подршке за особе са интелектуално ометеношћу треба започети на најранијем узрасту како би се спречио настајак синдрома институционализације.

Основне карактеристике особа са лако интелектуално ометеношћу су могућност васпитања, образовања, професионалног и радног опсобљавања. Њихова социјализација као и особа са умерено интелектуално ометеношћу је у већини случајева успешна. Ставови стручних радника потврђују хипотезу да становање уз подршку особа са лако и умерено интелектуално ометеношћу захтева мањи степен стручне помоћи и подршке те је најадекватнији облик становања онај који је организован у отвореној заједници. Особе са тежом интелектуално ометеношћу могу обављати само једноставније радње самопослуживања и радне задатке под надзором док особе са тешком интелектуално ометеношћу нису способне да воде рачуна саме о себи нити су способне за било какву врсту социјализације па самим тим им треба сталан надзор. Стручни радници потврђују хипотезу да је становање уз подршку за особе са тежом и тешком интелектуално ометеношћу захтева већи степен стручне помоћи и подршке те је најадекватнији облик становања онај који је организован у непосредном окружењу установе за смештај корисника. Одређивање модела помоћи и подршке за осо-

бе са интелектуалном ометеношћу у односу на категоријална обележја је оправдано само са аспекта нивоа пружене подршке. Резултати овог истраживања нас упућују на закључак о успешнијој социјалној интеграцији корисника са лаком и умереном интелектуалном ометеношћу. Особама са тежом и тешком интелектуалном ометеношћу је место у заједници јер скоро половина ових особа свој живот види у отвореном моделу помоћи и подршке.

Приказом резултата овог истраживања можемо да закључимо да је иницијатива за развијање стамбених заједница као вид помоћи и подршке проистекао из праксе односно из проблема отпуста корисника из установа социјалне заштите. Стамбене заједнице су у функцији интеграције својих корисника. Присутне тешкоће на које наилазе корисници стамбених заједница могу се решити уколико се овај модел и законски дефинише као услуга у систему социјалне заштите за особе са интелектуалном ометеношћу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бркић М. (2002): *Теоријско методолошке основе социјалног рада у заједници*, Докторска дисертација, Београд;
2. Братковић Д. (2006): *Модели скрби у свијетлу људских права особа са интелектуалним тешкоћама*, Мобилизација и развој заједнице, Акцијско истраживање у Хрватској, Загреб;
3. Бркић М. (2002): *Теоријско методолошке основе социјалног рада у заједници*, Докторска дисертација, Београд;
4. Јакулић С. (1986) *Рехабилитација ментално ретардираних лица*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд;
5. Лакићевић М. (2006): *Методе и технике социјалног рада III*, ФПН, Београд;
6. *Национална стратегија за младе*, Тематска група за социјалну заштиту, Београд, 2008;
7. *Стандардна правила о изједначавању могућности које се пружају особама са инвалидитетом*, Генерална скупштина УН, резолуција бр. 48 од 20. децембра 1993;
8. *Стратегија развоја социјалне заштите*, Службени гласник РС, бр. 55/05 и 71/05,
9. Татић, Д. (2007) : *Људска права особа са инвалидитетом*, Докторска дисертација, ФПН, Београд;
10. Handicap Internacional, *Изван деинституционализације, нестабилна транзиција ка систему који пружа подршку у југоисточној Европи*, Регионални извештај, 2004;

ADVANTAGE AND DISADVANTAGE OF LIFE IN COMMUNITY FOR PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITY

*SLAĐANA VASOJEVIĆ, **FADILJ EMINOVIĆ, **RADMILA NIKIĆ

*House for retarded children and adolescents in the mental development, Sremčica

** Faculty of special education and rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

The preliminary determination of the subject of this research influenced the insufficient scientific knowledge in the field of quality of life houses users who have left this model of social support and continue living in the open community. In this scientific paper presents results of research that was done during 2008. in residential institutions in Serbia and the type of alternative models of assistance and support. The subject of this paper is aimed at determining the quality of life of persons with intellectual disability Serbia evaluation of subjective and objective indicators. In this paper defined the process of deinstitutionalisation of social protection, services, residential communities and the institutional model of assistance and support for people with intellectual disability. The underlying assumption of this research is that services residential communities based on human rights, promote participation, freedom of participation and taking responsibility for own quality of life, and that the appropriate form of assistance and support to people with intellectual disability.

The results of this study are listed in the key indicators that life in an open community for people with intellectual disability determine the possible and necessary: attitudes of professional workers, quality of support proper social network, subjective perceptions of people with intellectual disability on the quality of life. In conclusion, the paper highlighted the advantages of living in the community for this social group and listed shortcomings of traditional models of care.

KEY WORDS: Residences community, intellectual disability, deinstitutionalization